

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK

**Odstupanja od norme bosanskoga jezika u pismenim vježbama
učenika OŠ „Ustikolina“
(završni magistarskirad)**

KANDIDATKINJA: Arnela Čengić

MENTOR: Prof.dr. Senahid Halilović

Sarajevo, oktobar 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Predmet, cilj, metode rada i građa.....	4
3. Književni i razgovorni jezik u odnosu na normu bosanskog jezika.....	5
4. Pismeno stvaralaštvo učenika.....	6
5. Odstupanja od norme bosanskoga jezika u pismenim vježbama učenika OŠ „Ustikolina“.....	7
6. Vrste grešaka.....	8
7. Pravopisni nivo.....	9
a) Veliko i malo slovo.....	9
b) Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi.....	17
c) Rastavljanje riječi na kraju retka.....	21
d) Pravopisni znaci.....	21
e) Glasovi i glasovni skupovi.....	27
• Glasovi č i ć.....	27
• Glasovi dž i đ.....	29
• Glas h.....	29
• Glas j.....	30
• Refleks glasa jat.....	30
8. Leksički nivo.....	32
9. Morfološki nivo.....	34
a) Deklinacija imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva.....	34
b) Glagoli i glagolski oblici.....	35
10. Sintaksički nivo.....	38
a) Slaganje (kongruencija).....	38
b) Red riječi.....	39
11. Nestandardne greške.....	41
12. Zaključak.....	43
13. Literatura.....	44

1. UVOD

Reci mi i zaboravit ću. Pokaži mi i možda ću zapamtiti. Uključi mei razumjet ću.
(Konfučije)

Greške u pismenim vježbama učenika osnovnih škola do sada nisu bile predmet širih i cjelovitih istraživanja na području Bosne i Hercegovine. O upotrebi jezika u svakodnevnom govoru učenika različitih obrazovnih nivoa i skupina, neke od informacija dali su raniji radovi poput knjige I. Tanovića i A. Šehović „Negativan uticaj stranih jezika na maternji jezik“, ali detaljniji rad o otklonima od norme definirane Pravopisom bosanskoga jezika S. Halilovića u radovima učenika osnovne škole do sada nismo imali.

Na prostoru Republike Hrvatske urađen je magistarski rad o temi „Pogreške u učeničkim pismenim radovima“ V. Luketića.

Ovaj rad zasnivat će svoje zaključke na istraživanju provedenom među učenicima uzrasta od šestog do devetog razreda u Osnovnoj školi „Ustikolina“ u Ustikolini. Škola ima 129 učenika od prvog do devetog razreda, a u predmetnoj nastavi (VI-IX razred) 60 učenika.

Prema NPP-u za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost BPK od šestog do devetog razreda u svakom mjesecu planirana je po jedna pismena vježba kulture izražavanja (pismena vježba, pismena zadaća, diktat, čitanje). U konačnici, svaki razred na kraju školske godine ima pet ili šest pismenih vježbi (različito od uzrasta).

Dakle, korpus istraživanja čini oko 300 pismenih radova učenika od šestog do devetog razreda Osnovne škole „Ustikolina“.

U ovom istraživanju koristit ću različite metode poređenja učeničkih radova sa normom važećeg *Pravopisa bosanskog jezika S. Halilovića, Gramatike bosanskoga jezika Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića* identificirajući i sistematizirajući uočene greške.

Rad će imati elemente deskriptivnog i evaluativnog, a dijelom i kauzalnog istraživanja.

Cilj mi je da rezultati analize učeničkih pismenih radova otvore neke nove pristupe u radu i pripremi učenika za pisanje pismenih sastava te unaprijede rad nastavnika.

U radu ću, nakon analize pismenih vježbi učenika u OŠ „Ustikolina“ u Ustikolini, sistematizirati i identificirati greške na pravopisnom, leksičkom, morfološkom i sintaksičkom nivou.

2. PREDMET, CILJ, METODE RADA I GRAĐA

Predmet istraživanja ovog rada jeste poštivanje i primjena pravopisnih i gramatičkih pravila standardnog bosanskog jezika normiranog u Pravopisu bosanskoga jezika S. Halilovića i Gramatici bosanskoga jezika grupe autora (Jahić, Palić, Halilović) u pismenom stvaralaštvu učenika Osnovne škole „Ustikolina“ uzrasta od šestog do devetog razreda, odnosno odstupanje od standardnojezičke norme.

Vjerujem da će ovaj rad poslužiti najprije nastavnicima bosanskog jezika i književnosti, ali i nastavnicima u razrednoj nastavi, jer će im dati uvid u konkretne primjere na kojima je potrebno uložiti više truda i vježbe u svakodnevnom nastavnom procesu. Zahvaljujući pokazateljima do kojih sam došla radeći ovaj rad, nastavnici koji nemaju dovoljno radnog iskustva moći će se kvalitetnije pripremiti za nastavni sat i konkretnije i jasnije doći do ostvarenja zadatih ciljeva i ishoda nastave.

U radu ću sistematizirati podatke dobijene iz predmetne građe na način da ću pratiti pravopisna pravila utvrđena spomenutim Pravopisom uporedo dajući sliku najčešćih učeničkih odstupanja uz navođenje normiranog izraza.

U leksičkim, morfološkim i sintaksičkim odstupanjima komparirat ću odstupanja koja uočavam u učeničkim radovima sa pravilima definiranim navedenom Gramatikom.

Uz neke od navedenih primjera bit će data dodatna pojašnjenja.

Za potrebe ovog rada prikupljeni su pismeni radovi pet odjeljenja (oko 60 učenika) koje su učenici pisali o različitim temama kulture izražavanja (naracija, deskripcija) književnoumjetničkim ali i administrativno-poslovnim stilom u starijim razredima.

Radovi učenika koji rade po individualiziranom planu i programu nisu uzeti u razmatranje.

3. KNJIŽEVNI I RAZGOVORNI JEZIK U ODNOSU NA NORMU BOSANSKOGA JEZIKA

Već na prvim časovima nastave maternjeg jezika, kao i mimo nastave jezika, potrebno je učenicima pojasniti sve oblike jezičke upotrebe, kao i istaći njihove sličnosti i razlike. Učenička pismena vježba postaje platnom njihovog izražaja ili ogledalo (ne)usvojenosti norme bosanskoga jezika. Poštivanje književnih sloboda, književnoumjetničkog izraza kod učenika, moguće je i bez oštrog narušavanja norme i normativne gramatike. Učenički književnoumjetnički izraz potrebno je njegovati balansirajući između standardnog jezika i književnoumjetničkog stila.

Kod učenika od najranije dobi potrebno je razvijati osjećaj pripadnosti jezičkoj zajednici, njegovati privrženost vlastitom jeziku kao naslijeđu, njegovati govornu kulturu, razvijati međusobno uvažavanje i poštovanje različitosti u izražajnim sposobnostima, navikavati ih na timski rad, razvijati im jezičku radoznalost i istraživački duh, sklonost ka sadržajima koji poboljšavaju komunikacijske sposobnosti, motivirati stvaralački potencijal, kreativne sposobnosti i sklonosti, razvijati takmičarski duh, bogatiti rječnik.

Također, funkcionalni zadaci svakog časa maternjeg jezika ogledaju se kroz razvijanje sposobnosti za pravilan govor i pisanje, razvijanje smisla za konkretno precizno izražavanje, razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih, manualnih i komunikativnih sposobnosti, razvijanje vještine govora, slušanja, posmatranja, razvijanje i podsticanje kreativnosti i vještine učenika, sticanje samopouzdanja, upornosti i istrajnosti u radu, razvoj kritičkog mišljenja i logičkog razmišljanja, razvijanje osjećaja samopoštovanja, samosvijesti i osjećaja pripadnosti jezičkoj zajednici.

Nijedan od zadataka koje svaki prosvjetni radnik postavlja pred sebe prilikom realizacije bilo koje nastavne jedinice ne može biti ostvaren bez ostvarenja osnovnih pravila i poštivanja normativne gramatike.

4. PISMENO STVARALAŠTVO UČENIKA

Najobimniji predmet u redovnom osnovnoškolskom obrazovanju jeste bosanski jezik i književnost. Nastavni proces obuhvata područje jezika (gramatički i pravopisni nivo), književnosti uz časove lektire, kulture izražavanja, historije jezika i medijske kulture.

Navedena područja u svakodnevnom nastavnom procesu su u kontinuiranoj interakciji i korelaciji. Ciljevi i zadaci koji se postavljaju prilikom planiranja realizacije nastavnih jedinica ostvaruju se najčešće unutar jednog područja.

Pismeno izražavanje učenika ostvaruje se kroz kulturu izražavanja, ali se temelji na području jezika, književnosti i u manjoj mjeri medijske kulture i historije jezika.

U razrednoj nastavi, kada počinju časovi pismenog izražavanja učenika, sve učeničke pisane aktivnosti temelje se na poznavanju jezika te poštivanju pravopisnih normi. Potrebno je učeničku govornu djelatnost pretvoriti u pisani tekst koji će biti omeđen različitim jezičnim obrascima. Od početnog samostalnog slaganja rečenica po zadatim slikama ili riječima, učenik se kroz starije razrede usmjerava na različite vrste teksta i stilove pisanja. Važno je pravilno nastavnikovo djelovanje i poticanje učenika na putu do učeničkog pismenog rada.

Dobro poznavanje jezičnih normi podrazumijeva različite pravopisne, gramatičke, leksičke, morfološke, stilističke i stilske obrasce. Na takvim temeljima potrebno je zasnovati kvalitetno pismeno izražavanje. Kako je pismeni rad proizvod dječije mašte, inspiracije, kreativnosti, iskustva, znanja i vještine govorništva utemeljen na pravilima standardnog bosanskog jezika, nastavnik mora u kontinuitetu pratiti i usmjeravati učeničku pisanu djelatnost tražeći balans između ove dvije tačke.

Učenički radovi odavno su postali predmetom posmatranja učeničkog razvoja, iskustva i sazrijevanja, ali i uveliko postaju i načinom učeničkog individualnog izraza i oslobađanja kreativnih sposobnosti.

5. Odstupanja od norme bosanskoga jezika u pismenim vježbama učenika OŠ „USTIKOLINA“

Šta je greška u pismenom radu učenika?

Ako Pravopis bosanskoga jezika uzimamo kao temelj, normu, zakon na kojem počiva standard jezičnog izražavanja (pisanog i usmenog), greškom bismo definisali svaki otklon od takve norme.

Učenička greška u pisanom radu može biti različito uzrokovana:

- greška se pojavljuje jer do trenutka pisanja pismene vježbe učenik nije upoznao određenu nastavnu jedinicu;
- učenik pravi grešku jer nije usvojio određenu nastavnu jedinicu;
- učenik pravi grešku zavisno od jezičnog, intelektualnog i dobnog razvoja;
- učenik pravi grešku pod utjecajem različitih vanjskih faktora (vrijeme i prostor u kojem piše, verbalna ili neverbalna komunikacija drugih učenika između sebe ili čak i upute nastavnika i sl.);
- učenik pravi grešku pod utjecajem različitih unutrašnjih faktora (psihičkog ili fizičkog stanja u vrijeme pisanja rada, nedostatak iskustva, manjak koncentracije, nepoznavanje teme i sl.).

U trenutku kada učenik počinje sa pisanjem svog književnoumjetničkog rada, nastavnik bi trebao da osigura da svi navedeni uzroci za nastanak greške budu uklonjeni.

U krajnjem slučaju, ukoliko nastavnik ne može pravovremeno utjecati na otklanjanje navedenih smetnji, onda to učeniku treba primjereno i objasniti i uputiti ga na rješenje.

Nastavni sat u trajanju od 45 minuta, bez mogućnosti blok-časa u osnovnoj školi, na početku učenicima može predstaviti svojevrsan pritisak i ometati koncentraciju i rad, ukoliko za 45 minuta moraju voditi računa o urednosti, kontrolirati misao i rečenice, a konstatno držati pažnju na normi bosanskoga jezika i njenom poštivanju.

Potrebno je uočiti koji su to jezički problemikojima je nužno posvetiti više vremena u kvalitetnijoj i konkretnijoj pripremi za pisanje pismenih sastava, a pokazatelji do kojih sam došla radeći ovaj rad, upravo mogu poslužiti kao smjernice nastavnicima.

Najveća metodička greška bila bi prepuštanje vremenu ovakve metodičke, ali i pravopisne stavke, odlaganje, očekujući da će se takve greške postepeno uklanjati ili da će učenik samostalno radeći otkloniti grešku, ili, pak, nižim ocjenama umanjiti vrijednost inspirativnog i kreativnog izraza učenika.

Ovdje moram istaći nekoliko nastavničkih činjenica koje mogu poslužiti nastavnicima, naročito nastavnicima početnicima.

Nastavničko poznavanje pravopisne norme, bez obzira na to koliko je nastavnik siguran u svoje znanje, ne garantuje vam apsolutnu sigurnost u prenošenju znanja učenicima. Dobijanje univerzitetske diplome ne osigurava vam uspješnost u nastavničkoj ulozi. Ispravljanje učeničkih pismenih radova ne podrazumijeva samo obilježavanje greške crvenom bojom. Učenička greška ne čini vas lošim nastavnikom.

Potenciranje učeničke pismenosti mora biti proces koji će trajati kroz cjelokupno učeničko obrazovanje. Buđenje svijesti o važnosti opismenjavanja, kulturi izražavanja i govora, a samim time i pismenosti, dugotrajan je proces koji se lančano nadograđuje godinama. Metodika je predstavila različite nastavne metode, sredstva i načine rada, pojasnila ih i ukazala na njihovo bogatstvo. Ipak, nastavnik je taj koji mora konstantno podsticati i usmjeravati učenika na putu ka ostvarenju zadatog cilja interferirajući često i na sadržaje koji se ne tiču predmeta koji podučava, tj. korelacijama sa svim predmetima sa kojima je učenik u sistemu. Radeći s učenicima često sam zastupala ideju da nastavnik bosanskog jezika i književnosti nije „hodajući pravopis“ niti to smije postati, već stabilan „putokaz za pravopis“ u svim poljima obrazovanja. Time i skretanje pažnje na pravopisno pravilo i odstupanje od pravila, razlikovanje standardnog od nestandardnog, književnog od neknjiževnog te identifikacija greške i njenog ispravljanja, postaje temeljem za ostvarenje nastavnog cilja i zadatka nastavne jedinice.

6. VRSTE GREŠAKA

Greške u svakom radu su nezaobilazne. U pismenim radovima sve greške možemo podijeliti u dvije velike skupine:

- greške nastale odstupanjem od norme bosanskog jezika i
- nestandardne greške.

U prvu grupu ubrojala bih sva odstupanja od pravopisnog, morfološkog, sintakstičkog, leksičkog i stilističkog normiranog sistema, a pod nestandardnim greškama podrazumijevam sva odstupanja koja se odnose na različite nelogične i nesmišlene dijelove, sadržajna odstupanja, kompozicijska i tematska odstupanja, ali i sve nenamjerne greške. U tipkanom tekstu takve greške zvali bismo *tipfelerima*(izostavljanje slova, riječi, zamjena slova, razmak ili bjelina i sl.).

U ovom radu predstaviti ćemo greške u pismenim vježbama učenika osnovne škole koje su nastale odstupanjem od norme bosanskog jezika a sistematizirane su po nivoima: pravopisni, leksički, morfološki i sintaksički.

Pod pravopisnim greškama obratiti ću pažnju na upotrebu velikog i malog slova, pravopisne znakove, pisanje glasova i glasovnih skupina i njihove alternacije.

Pod leksičkim odstupanjima predstaviti ću upotrebu nestandardne leksike ili neadekvatne upotrebe određenih leksema.

Pod morfološkim odstupanjima dat ću uvid u neadekvatnu deklinaciju te neadekvatnu upotrebu glagolskih oblika.

Pod sintaksičkim odstupanjima govoriti ću o greškama u slaganju riječi (kongruenciji), redu riječi u rečenici i različitim nenormiranim konstrukcijama.

7. PRAVOPISNI NIVO

a) Veliko i malo slovo

U korpus za ovaj rad uvrštene su i pismene provjere znanja učenika predmetne nastave osnovne škole, tako da ću ovaj dio započeti tekstom za jednu pravopisnu vježbu, učeničkom biografijom, koju sam koristila prilikom početnog upoznavanja nivoa učeničkog poznavanja pravopisa u šestom razredu.

Moje ime je _____ . Već godinama živim u ustikolini. Ustikolina je, bar za mene, najljepša kasabica na svijetu.

Mi imamo sve: najljepšu rijeku na svijetu drinu, malu rijeku kolinu, široko i plodno cvilinsko polje, bogate šume i planine, sela i zaseoke.

Učenici idu u goraždanske srednje škole.

Ja dolazim iz malog sela koje se zove zebina šuma. Kažu da i u drugim krajevima naše bosne i hercegovine postoje mnoga lijepa sela poput onih u hercegovini ili onih na uni, al je meni moja drina i sve oko nje najljepše.

Naša drina nastaje spajanjem pive i tare u šćepan polju. Nedaleko je crnogorska granica. U naselju donje polje prima ćehotinu, svoju pritoku.

Ustikolina se nalazi na granici federacije BiH i republike srpske. Djeca idu u osnovnu školu „ustikolina“ u ustikolini gdje dolaze djeca iz okolnih sela poput fočanske jabuke, zebine šume i filipovića.

Moja država bosna i hercegovina možda nije savršena, al ja je uvijek nosim u srcu. Možda ne pratimo sve što nam evropa nudi, al bosanci su dobri ljudi, samo malo tvrdoglavi. Ja imam rodicu u nekoj od drzava na kontinentu sjeverna amerika koju bih voljela nekad posjetiti.

Moja država ima izlaz na more i to u neumu. Često gledam dokumentarne emisije o nesrećama na atlanskom okeanu, pa se osjećam sigurnom u jadranskom moru.

„Svuda se sunce rađa, lijepa svaka je zemlja,

Kao što je bosna moja, na svijetu ljepše nema!“

Učenici u šestom razredu najčešće bez većih teškoća uspiju uraditi ovu pravopisnu vježbu i time su dosta motivirani za nastavak naše saradnje. Ipak, na ovom nivou može se lahko uočiti da li je učenik savladao gradivo koje je do tada bilo planom i programom obuhvaćeno, pa nastavniku to bude pokazatelj kojim putem može dalje raditi.

Ipak, postoje i primjeri gdje možemo uočiti da neka od pravila i nisu do detalja savladana pa analizirajući planove i programe za predmet Bosanski jezik i književnost da se zaključiti da svako od pravopisnih pravila učenici mogu još jednom ponoviti, utvrditi i nadgraditi u starijim razredima.

Pripremajući ovaj rad, poredila sam pravila Pravopisa bosanskog jezika tražeći njihovu primjenu u učeničkim radovima, te sam došla do sljedećih podataka.

U pismenim radovima učenika od šestog do devetog razreda nije bilo odstupanja u vezi s pravilima pisanja vlastitih imena i prezimena, ustaljenih nadimaka i hipokoristika, vlastitih imena životinja.

Odstupanje u ovom dijelu primijetila sam kod pisanja imenica, kao što je navedeno:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Snješko bijelić/snješko bijelić/snješko bjelić	Snješko Bijelić
djeda Mraz/djeda mraz	Djed(a) Mraz

U pisanju prisvojnih pridjeva na *-ov/-ev*, *-ljev*, *-in* nastalih od vlastitih imena, prezimena i nadimaka mogla su se uočiti dva tipa grešaka. Ukoliko je prisvojni pridjev nastao od dobro poznate vlastite imenice, bliske imenice o kojoj učenik piše, greške su rijetke (Ajšin, Harisov, Bosančev). Ipak, ukoliko učenik piše o manje konkretnim imenicama, dalekim pojmovima ili neposjećenim mjestima, u prisvojnim pridjevima izvedenim od ovakvih imenica javljaju se greške tipa:

- amerikančev/amerikancev : Amerikančev
- banjalučankin/banjelučanin : Banjalučankin/Banjalučanin.

Ova nedoumica kod učenika prestaje u starijim razredima kada učenici rijetko griješe u ovakvim primjerima.

U pisanju stanovnika drugih planeta javlja se:

- zemljanin : Zemljanin
- Marsovac : marsovac.

U starijim razredima (u osmom i devetom razredu) ova greška se rjeđe javlja kada učenici ovo pravilo izjednače sa pravilom pisanja malim slovom svih budućih naziva (ratova, zakona pa samim tim i neotkrivenih civilizacija).

U pisanju kontinenata, država, gradova, sela i zaselaka učenici rijetko griješe. Odstupanja su minimalna i to u primjerima kada imenica sadrži leksemu *grad, selo, šuma*, što stvara zabunu kod učenika.

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Dobro polje	Dobro Polje
Zebina šuma	Zebina Šuma
Švrakino selo	Švrakino Selo

Kako je po Pravopisu bosanskoga jezika iz 2017. godine pravilo o pisanju nepostojećih (bivših) država izmijenjeno, a u udžbenicima koje učenici koriste još uvijek nije došlo do promjene, tako je i u učeničkom pisanju primjetno odstupanje:

– Osmansko carstvo/osmansko carstvo : Osmansko Carstvo.

Drugih primjera odstupanja od ovog pravila u pismenim vježbama nije bilo jer nije bilo potrebe za sličnim mjestima radnje.

Što se tiče pravopisnog pravila o pisanju velikog slova u imenima u kojima se velikim slovom piše samo prvo slovo, slika odstupanja od pravila je jednako složena.

Primjećuje se pogrešno navođenje postojećih upravnih jedinica:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
federacija Bosne i Hercegovine	Federacija Bosne i Hercegovine
Republika srpska/republika Srpska	Republika Srpska
bosanskopodrinjski kanton	Bosansko-podrinjski kanton
kanton Sarajevo	Kanton Sarajevo
Unsko-Sanski kanton	Unsko-sanski kanton

Razmatrajući uzroke nastanka ovih grešaka, najčešće na časovima ispravke pismene vježbe, ustanovila sam da su razlozi ili nepoznavanje upravne jedinice ili nepoznavanje pravila. Ipak, nakon šestog razreda učenici usvajaju nastavnu jedinicu o pisanju upravnih jedinica, pa time je ova greška manje prisutna.

U geografskim imenima oblasti, poluotoka, planina, mora, jezera i rijeka učenici ne griješe jer u pisanju pismenih vježbi koriste pojmove koji su im poznati (učenici pišu o prostorima koje su posjetili i time se ovakve greške sputavaju).

U imenima planeta i nebeskih tijela često se javljaju greške u pisanju:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
zemlja	Zemlja
sunce	Sunce
mjesec	Mjesec
mars	Mars
sunčev sistem	Sunčev sistem

U imenima vjerskih i državnih praznika, javljaju se greške poput:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Kurban-Bajram	Kurban-bajram
bajram	Bajram
osmi mart	Osmi mart
dan nezavisnosti/ Dan Nezavisnosti	Dan nezavisnosti
nova godina/Nova Godina	Nova godina

Najveći problem i najteža nastavna jedinica (oblast koja uvijek zahtijeva više primjera) za koju je potrebno kontinuirano ponavljanje pravila jeste pisanje naziva ulica, trgova, bulevara, šetališta, aleja. Pri svakoj pismenoj provjeri iz pravopisa (pravopisni diktat ili pisanje različitih administrativnih tekstova) učenici su u dilemi o pisanju ovih naziva.

Odstupanja od norme javljaju se u sljedećim primjerima:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Ulica „Alije Izetbegovića“/ ulica Alije Izetbegovića / „Ulica Alije Izetbegovića“	Ulica Alije Izetbegovića
Ulica Šehida	Ulica šehida
ulica Huseina Čavrka	Ulica Huseina Čavrka
trg branilaca Goražda	Trg branilaca Goražda
„Omladinska“ Ulica	Omladinska ulica

Bilo bi važno napomenuti da je jedan od razloga za pogrešno navođenje ovih pojmova često i nepoznavanje stvarnih naziva, što zna stvoriti sumnju prilikom njihove upotrebe.

Osvrnut ću se na nastavni materijal koji je učenicima na raspolaganju. Prema važećem Nastavnom planu i programu za predmet B/H/S jezik i književnost za osnovne škole na prostoru BPK-a odobreni udžbenik je udžbenik Edite Kevro i Elvire Ćemalović-Dilberović *Bosanski jezik 7 za 7. razred devetogodišnje osnovne škole*. Pisanje naziva gradskih četvrti, trgova i ulica predstavljeno je na sljedeći način:

PISANJE NAZIVA GRADSKIH ČETVRTI, TRGOVA I ULICA

Ovo je karta grada Mostara.
U nju su ucrtani nazivi ulica, trgova, dijelovi grada, tj. gradskih četvrti.

Šta primjećujete?
Napisat ćemo samo neke nazive ulica, trgova i dijelova grada.
Ostale napišite u svesku.

115

GRADSKE ČETVRTI	TRGOVI	ULICE
Stari Grad Carina Cernica Mazoljice	Trg 1. maja Španski trg Trg Ivana Krndelja Trg braće Radić	Ulica braće Fejića Onešukova ulica Ulica Rade Bitange Ulica Alekse Šantića

PAZITE!

Moramo razlikovati naziv naseljenog mjesta i drugih riječi različitog značenja:
 stari grad – opća imenica Stari Grad – sarajevska općina, mjesto na Hvaru
 Stari grad – dio naselja Starigrad – mjesto kod Karlobaga

Svaki trg je simbol grada i na njemu se susreću ljudi. Najveći trg u BiH je Trg slobode u Tuzli.

Trg slobode u Tuzli

 U nazivima *dijelova naselja, ulica, trgova, gradskih četvrti, dijelova sela* velikim početnim slovom se piše **samo** prva riječ.
 Ostale riječi u nazivu se pišu malim početnim slovom osim ako to nisu vlastita imena i prezimena.

 ISTRAŽITE!

Pronađite mapu svoga grada ili grada kojeg biste voljeli posjetiti. Napišite ucrtane nazive poštujući pravopisna pravila.

116

Radeći sa učenicima zajedno smo došli do zaključka da bi za ovakvu nastavnu jedinicu rad na konkretnom tekstu sa uvrštenim primjerima dao mnogo kvalitetnije rezultate. Učenici insistiraju na nastavnim materijalima gdje mogu vizualno uočiti primjenjivost pravopisnog pravila, kako ovog tako i svih drugih, što kasnije često koriste kao model prilikom učenja i njegove primjene. Također, bilo bi važno u nastavi u početnim časovima upotrijebiti primjere koji su učenicima dovoljno poznati i konkretni, da bi kasnije učenici mogli primijeniti pravilo na bilo kojem sličnom primjeru (npr. Trg izgubljenih pogleda, Ulica smijeha, Šetalište „Majsko cvijeće“ i sl.). Učenicima pravilo pisanja ulica ili trgova i dalje ostaje najveći izazov, pa primjećujem izbjegavanje upotrebe ovih naziva, osim u slučajevima kada je to izuzetno neophodno.

U pisanju naziva organizacija, ustanova, preduzeća, društava, najčešće greške su u izostavljanju navodnika tamo gdje je to potrebno. Također, greške se javljaju ukoliko je riječ o grupi, odsjeku ili sekciji koja djeluje unutar neke druge institucije.

Daju se uočiti sljedeći primjeri:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Osnovna škola Ustikolina / Osnovna Škola Ustikolina	Osnovna škola „Ustikolina“
Lovačko društvo Grebak / lovačko društvo Grebak	Lovačko društvo „Grebak“
dramska sekcija OŠ „Ustikolina“	Dramska sekcija OŠ „Ustikolina“
nastavničko vijeće OŠ „Ustikolina“	Nastavničko vijeće OŠ „Ustikolina“
općinsko vijeće općine Foča	Općinsko vijeće Općine Foča
gradska dvorana Mirsad Hurić Goražde	Gradska dvorana „Mirsad Hurić“ Goražde

Prilikom pisanja ustaljenih naziva događaja rijetko se javljaju greške u pisanju Prvog svjetskog rata, kao i Drugog svjetskog rata, međutim, redovna je greška u pisanju trećeg svjetskog rata. Naime, prilikom navođenja ovog pojma, učenici po automatizmu pišu –*Treći svjetski rat*.

U pisanju naziva pripadnika ili pristalica učenja i pokreta, kao i pripadnosti vjeri, javljaju se odstupanja, kao na sljedećim primjerima:

- Musliman : musliman
- Jevrej : jevrej

U pisanju prisvojnih pridjeva na *-ski (-čki, -ćki, -ški)* daju se uočiti primjeri tipa:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
Bosanskohercegovački	bosanskohercegovački
Goraždanske	goraždanske
Bosanski	bosanski
Sarajevski	sarajevski

Greške u pisanju prisvojnih pridjeva na *-ov, -ev, i -in* nisu uočene.

Radeći na primjerima u pisanju velikog i malog slova, uočila sam zajedničku nit svih odstupanja na ovom nivou, a to je da učenici na poznatim (viđenim, konkretnijim) primjerima manje griješe jer su im pojmovi jasniji. Svaka upotreba naziva (imena, ustanova, društava,

ulica i sl.) koji im nije konkretiziran (ostaje nepoznat ili apstraktan) izaziva sumnju i najčešće dovodi do odstupanja od pravila ili norme.

b) Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

Nastavna jedinica pod ovim nazivom prema NPP-u realizuje se u devetom razredu. U priručnicima za realizaciju nastavne jedinice mogu se pronaći zanimljivi primjeri na kojima učenici mogu uočiti pravila sastavljenog i rastavljenog pisanja promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi.

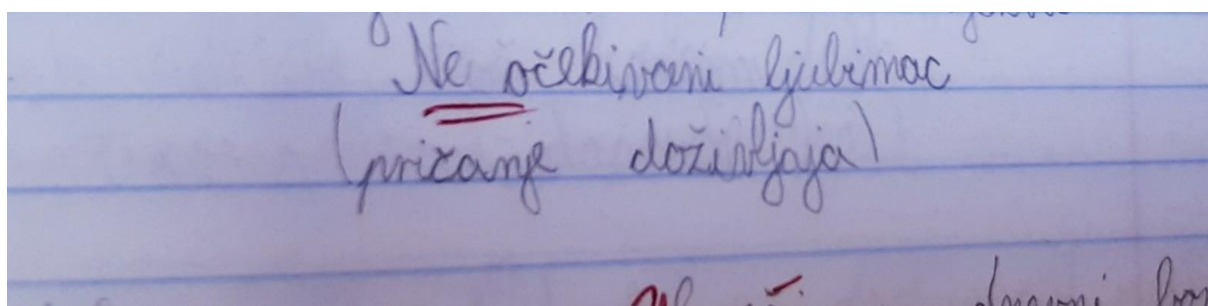
<p>(...) <i>Tribi' momkapremamila</i> <i>IAlijuSarajliju</i> <i>IMehmedakujundžiju,</i> <i>Što no kuje altinluke,</i> <i>Altinluke, altin-kupe,</i> <i>I na ruke bilenzuke,</i> <i>I na glavu almas-granu</i> <i>I na čelo almas-pero.</i></p> <p>(Lipa Naza vodu gaza, sevdalinka)</p>	<p>(...) <i>Zagledaoseulepu</i> <i>uobluplavooku</i> <i>ulakomislenubeskrajnost</i> (...) <i>Jedinogaonarazume</i> <i>zagrljajnenjediniima</i> <i>obliknjegove želje</i> <i>mutave i bezdane (...)</i> (Vasko Popa, <i>Ljubav belutka</i>)</p>
<p><i>Moja me je preklinjala majka</i> <i>da ne ljubim svakakva junaka.</i> (Narodna romansa <i>Djevojka svezala</i> <i>hvalisava momka</i>)</p>	<p><i>Kao da je otvorila svoj najtajniji pretinac,</i> <i>otkrivši se preda mnom, otkrivši se prvi put</i> <i>pred ma kim, tako, do kraja.¹</i></p> <p>(M. Selimović, <i>Tvrđava</i>)</p>

U pisanju složenica koje se sastoje od dvije riječi između kojih se nalazi spojni morfem -o- učenici nisu pravili greške. U pismenim vježbama nije se ukazala potreba za upotrebom riječi koje se sastoje od nesamostalnih morfema stranoga porijekla.

Greške se uočavaju u pisanju odrične čestice ne uz imenice i glagolske imenice, te pridjeva:

¹<https://pdfslide.tips/documents/prirucnik-9-a-verlasevic-i-v-alic.html>

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
ne prijatelj	neprijatelj
ne vjernik	nevjernik
ne vjera	nevjera
ne vjerovanje	nevjerovanje
ne očekivani	neočekivani
ne bitno	nebitno

S druge strane, pisanje odrične čestice ne uz glagole i dalje izaziva veliki broj grešaka:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
nebil	ne bi li
nemože	ne može
neznam	ne znam
neodusta	ne odusta (ne odustah)
nebi	ne bi (ne bih)
nedam (nedaj)	ne dam (ne daj)
ne ću	neću
ne ćemo	nećemo
nečuti	ne čuti

Učenici često u pisanju putopisa u primjerima poput *Herceg-Novi*, *Han-Pijesak* ili *Tomislav-Grad* prave greške u vidu *Herceg novi*, *Han Pijesak* ili *Tomislav grad*.

U pisanju titula, zvanja ili počasnih naziva rijetke su greške ukoliko one dolaze ispred imenice, npr. hadži Avdo, dok titule koje danas nisu prisutne, a i učenici ih rijetko viđaju u

tekstovima, i dalje donose niz grešaka: *Ferat paša, Osman aga, Nasrudin efendija*, gdje je pravilno *Ferat-paša, Osman-aga, Nasrudin-efendija*.

U mnogim učeničkim putopisima primijetila sam da učenici često posjećuju najbliže turističke destinacije, pa je samim tim i upotreba imena Mehmed-paše Sokolovića bez greške.

Pored pisanja odrične čestice ne uz pridjeve, u pisanju pridjeva javljaju se greške u pisanju superlativa:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
naj hrabriji	najhrabriji
naj bolji	najbolji
naj zaslužniji	najzaslužniji
najači	najjači

Prisvojni pridjevi izvedeni od dvočlanih geografskih imena navode učenike na rastavljeno pisanje:

– bosansko hercegovački (Bosanskohercegovački) : bosanskohercegovački

– istočno bosanski : istočnobosanski.

Slične greške su i u primjerima riječi:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
naučno istraživački	naučnoistraživački
književno umjetnički	književnoumjetnički
sjevero istočni	sjeveroistočni

U pisanju pridjeva složenih od boja ili nijanse boje, također česte su greške, kao što je to vidljivo u primjerima:

– plavo bijeli (crnobijeli) : plavo-bijeli (crno-bijeli)

– tamno plavi : tamnoplavi

U pisanju ocjene ili uspjeha *vrlo dobar* redovno je odstupanje *–vrlodobar*.

Zamjenice se u nastavu bosanskoga jezika uvode u petom razredu osnovne škole, s tim da se učenicima spominju i ranije. Ipak, u šestom razredu učenici detaljno obrađuju ovu nastavnu jedinicu i do tada česta je nepravilna upotreba lične zamjenice za prvo lice u instrumentalu koja često u pismenim vježbama dobija oblik *samnom*.

Upotreba brojeva u pismenim vježbama je rijetka, pa sam odstupanja pronašla u pravopisnim vježbama i zadacima, i to u pisanju brojeva *petsto* i *šeststo*, gdje učenici najčešće napišu *pesto* i *šesto*.

U pisanju glavnih brojeva odstupanja su rijetka, dok u pisanju rednih brojeva česte su greške: *jedanesti*, *dvanesti*, *sedamnesti*.

U pisanju glagola pored čestih grešaka u pisanju odrične čestice *ne*, greške su vidljive u pisanju glagolskog oblika futura I: *doću*, *rećiću*, *pisatiću* kao i miješanje dva načina pisanja futura I: *vidjeću/vidjet ću*.

U pisanju priloga najviše grešaka je u pisanju primjera *napolje* i *napamet*. Učenici i dalje prave greške poput:

Izašli smo na polje. Naučila sam pjesmicu na pamet.

Također, često se mogu naći pogrešne upotrebe priloga *izdaleka/iz daleka*, *donedavno/do nedavno*, *ponekad/po nekad*, *uredu/u redu*.

Greške u upotrebi prijedloga su rijetke. Tek u pisanju složenog prijedloga *posred* pronašla sam odstupanje (*Grom je udario po sred kuće.*)

U pisanju veznika pronašla sam dva primjera, i to u pisanju veznika *iako* koji učenici bilježe *i ako*(ili pak *ijako*) i u vezniku *otkako* koji sam pronašla u obliku *odkako*.

Upitna čestica *li* bez obzira i na slikovita objašnjenja u razlikovanju značenja riječi (*jeli* i *je li*) i dalje se često nađe u prostoru na papiru obilježenom crvenom bojom:

– dali : da li

– jeli : je li

– bili : bi li

c) Rastavljanje riječi na kraju retka

Ukoliko se riječ ne može u cijelosti napisati u retku u kojem je započeta, dio riječi prenosi se u novi red, a na kraju reda uz posljednje slovo piše se crtica.

Za primjenu ovog pravopisnog pravila učenici moraju poznavati pojmove jednosložne riječi, pravilo rastavljanja riječi na slogove, kao i pojam sonanta ili bar upoznati se sa pojmom slogotvornog glasa.

U prvom razredu osnovne škole učenici se upoznaju sa pojmom sloga i rastavljaju riječi na slogove. Pravila o prenošenju dijela riječi u novi red usvajaju u trećem razredu osnovne škole kada se već od učenika očekuje ispravna primjena ovog pravila u pisanju pismene vježbe.

Zahvaljujući višegodišnjem ponavljanju ovog pravila, u pismenim radovima učenika nisam pronašla nijedno odstupanje u ovom dijelu.

d) Pravopisni znaci

Nekoliko pravila koja učenici poznaju iz ranijih razreda.

- ✓ Pravopisni znakovi su vrsta pismenih znakova kojima se postiže veća jasnoća i bolje razumijevanje odnosa između pojedinih dijelova teksta.
- ✓ Pravopisni znaci su: tačka (.), upitnik (?), uzvičnik (!), tačka-zarez (;), zarez (,), dvotačka (:), tri tačke (...), crta (–), crtica (-), navodnici ("..."), polunavodnici ('...'), zagrade (), apostrof ('), kosa crta(/) itd.
- ✓ Tačku, upitnik, uzvičnik, tačku-zarez, zarez, dvotačku, tri tačke, crtu, navodnike i zagrade zovemo i *rečeničnim ili interpunkcijskim znakovima*.

U upotrebi tačke, upitnika ili uzvičnika u pisanom tekstu učenici ne griješe. Učenički radovi osnovnoškolca ne zahtijevaju različitost interpunkcijskih znakova te se njihova upotreba upravo i svodi na prethodno spomenute rečenične ili interpunkcijske znakove.

Međutim, ako posmatramo oblast pisanja pravopisnih znakova u pismenim vježbama učenika osnovne škole, mogu se izdvojiti dva problema. Jedan je pravilno pisanje zareza, dok je drugi pravilno navođenje upravnog govora.

❖ Zarez

- ✓ Zarez se kao interpunkcijski znak upotrebljava često i u različitim rečeničnim situacijama. Za upotrebu zarezova je najvažnije pravilo da se ono što je u mislima tijesno povezano, što predstavlja jednu cjelinu, ne odvaja zarezom, a dijelovi koji čine cjelinu za sebe, odvajaju se zarezom od ostalih dijelova rečenice.
- ✓ Nedostatak zarezova ili njegovo stavljanje na pogrešno mjesto može potpuno promijeniti smisao poruke ili otežati čitanje i razumijevanje teksta.
- ✓ Zarez pokazuje međusobne odnose riječi, skupova riječi i rečenica. Kod pisanja zarezova bitno je upamtiti pravilo: zarezom se odvajaju riječi, skupovi riječi i rečenice kad nisu međusobno tijesno povezani.
- ✓ Zarezom se obilježavaju naporednost, naknadno objašnjenje, suprotnost, naročito isticanje, obraćanje i riječi ili izrazi kojima se izražava subjektivni odnos onoga ko piše prema sadržaju saopćenja.

Sve navedeno su pravopisna pravila bosanskoga jezika koja učenici do kraja osnovnoškolskog obrazovanja savladaju. Krajem obrazovanja u osnovnoj školi učenici se upoznaju sa ovim pravilima i većinom ih uspješno savladaju.

Pravila koja su pojašnjenja u udžbeniku² koji je u upotrebi u osnovnoj školi za devete razrede su sljedeća:

Pravilo:	Primjer učeničkog odstupanja od pravila
Zarezom se odvajaju umetnuti rečenični dijelovi. Ako se apozicijom nalazi iza imenice koju bliže određuje, u pisanju se obavezno odvaja zarezima s obje strane, a u govoru pauzama.	Nastavnica Alma naša razrednica misli da svijet počiva na Pitagorinoj teoremi.
Iza riječi u vokativu obavezno pišemo zarez u	Kerime bilo bi bolje da kupiš novu svesku za

² Džibrić, Amira, *Naš jezik za deveti razred devetogodišnje škole*, Dječija knjiga, Bosanska riječ, Sarajevo, 2013.

pisanju, a pravimo pauzu u izgovoru.	lektiru.
Modalne riječi i izrazi, te neke riječi koje se nalaze u toj službi (riječce, uzvici...) se odvajaju zarezima.	Joj kad će škola?!
Iza istovrsnih riječi u nabranju obavezno pišemo zarez.	Mama redovno kupuje lakove torbe i sandale.
Zarez pišemo i kod naknadno dodatih riječi, naknadnog pojašnjenja riječi, rečenica.	Došao je on na vrijeme tj. u vrijeme kad je on mislio da treba doći.
Zarez pišemo i kod isticanja .	Zaista ispred mene pojavio se test iz gramatike.
Zarez se stavlja i između nezavisnih atributa.	Nije joj dosta što već ima svijetloplave tamnoplave i modroplave lakove.
Zarezom se odvajaju i dijelovi rečenice sa suprotnim značenjem.	Mi smo otišli a on se vratio.

Zarez između prostih rečenica u složenoj

Pravilo	Primjer učeničkog odstupanja od pravila
Zavisne klauze u okviru zavisnosložene rečenice ne odvajaju se zarezom kada se nalaze u zavisnom normalnom odnosu i	Bio je to jedan sasvim običan dan, koji je

slijedu (gramatički, značenjski i intonacijski). kasnije postao sve što nismo htjeli.

Zarez se piše kad su rečenice u **inverziji**. Kad sam došao iz škole mama me dočekala sa informativnim listićem koji joj je uručila moja razrednica.

→ Nastavila sam svojim putem. Nikad mi sreće nije bilo više naskomoljeno. Dragi moji, ja, plava, kažem vam da nikada ne trećite sa nekim ko se samo igra sa vašim osjećanjima.

Posto, neimaš, dva djeteta, oni mesjekoše ferhat - paru.

sara mama. Ona se nasmijala. Mam nišla kod dajnice. Šakćer, kad sam legla u krevet, razmišljala sam. Škratila sam da je majica samo.

od platra i njega su, također, napravili vatom. U struk stavio mlado simširous drvo. Čai su napravile od dva draga crna kamena, a ruže od bijelih lisera. Njih dvojje, misleći da će im brat očijeti, razmasile su ga medom i šććććć. Bile su tužne isto im brat nije očivio, ali one se nasmijale.

Limo, odpravilo ti je!
(opis pejorativ)

desne strane držao je dvije razine sa predviđenim cijelom. Na
kavču je držao jeostube u obliku sova prekrivene neklamom jasta-
čnicama. Pored dvojica je imao kamarcu soljice i deka koje su
mirisale na kadifu, a izgledalo je kao mala tortica. Držao ih je
tada mu bude na dohvrat ruke.

Urijeme je sa spavanje... Legla sam u
krevet, upalila TV i pokušala spavati... Međutim, nisam mogla
spavati jednostavno nisam, koliko god pokušavala, nisam uspjela.
U toj moćni borbi sa snom, nestalo je struje. Ništa mi

❖ Upravni govor

Upravnim govorom nazivamo sve one tuđe riječi koje se doslovno navode, bez izmjena, onako kako su izgovorene ili napisane. To znači, navodi se tekst čak i onda kada sadrži u sebi pogreške. Navedene riječi se mogu nalaziti na početku, na kraju rečenice, ali se mogu nalaziti i na početku i na kraju rečenice. Za svaki od ovih načina upravnog govora postoje određena pravila pisanja. Navedene riječi moraju biti između interpunkcijskih znakova navodnika. Kad navodnike otvorite na početku navoda, morate ih i zatvoriti na kraju navoda.

U pisanom tekstu navodnici imaju dva oblika: „...“ i “...“, a u štampanom i treći «...». U štampanom tekstu znake navoda i zarez iza njih može zamijeniti i crtica.

Ako je upravni govor upitna ili uzvična rečenica, upitnik i uzvičnik stavljamo prije navodnih znakova, a rečenicu objašnjenja pišemo malim slovom i ne odvajamo zarezom.³

Pisanje upravnog govora učenici prvi put upoznaju u petom razredu, a poslije toga još jednom u osmom razredu osnovne škole.

Možda je upravo ta vremenska distanca između dvije obrade ove nastavne jedinice razlog zbog kojeg je učenicima i dalje ova tema nejasna i izaziva poteškoće. Također, postojanje razlike u navođenju upravnog govora u pisanom i štampanom tekstu, kod učenika često stvara zabunu pa nije rijetka pojava miješanja ova dva načina pisanja.

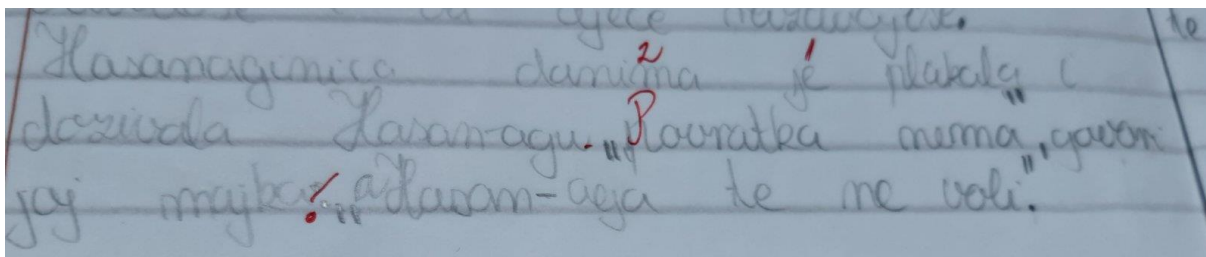
starac je progovorio: „Pati samnom, među ti manditi... the me poteri sad samnom, hojat ič se do kroja životu, a ako sada vrinis, tim nečis ništa poteri jer tu ja samo nestati.“ Djerojica je samo stajala i smijala

„Lutra će doći ljudi da ga poprave.“ - reče on. Onda nastavismo raditi: Bar sad znam da u svijet isključim sve iz utišnice moje meo

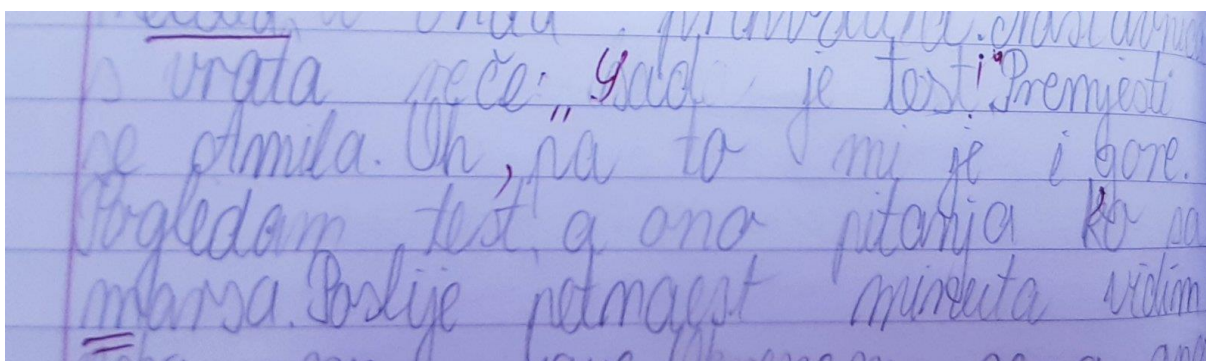
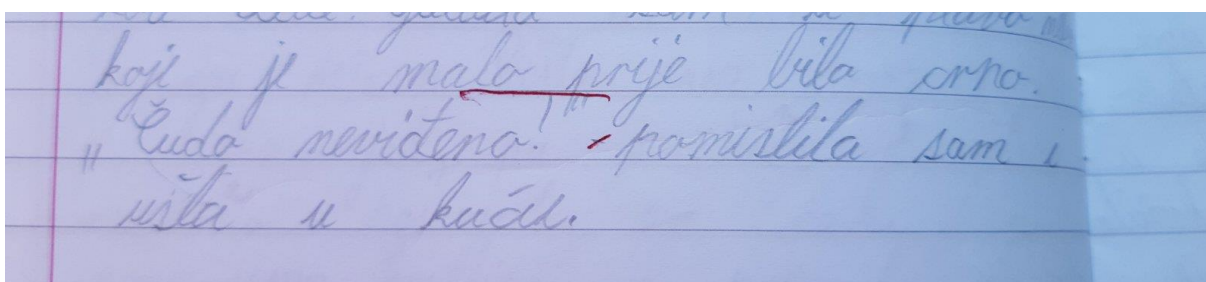
On ga je tako pogledao, ali nije mogao... njegov unuk Ivanu došao i rekao: „Ostavi to, Zeljove! Sta radiš, na ime nikoga Boga? - Nije se izbezumlilo i rekao: „Laj, Zeljov? Mačić ime pa još Zeljov? Ivanu je rekao sedu da mu ime ostane tako jer se pamti po događaju

Terat-pašu. Izvadi tri stotine dukata bišćam kapetanu. Pa ti momče vojnicima ovim pokupij usluge.

³ Hadžihrustić, Almira, *Bosanski jezik 8*, Udžbenik za osmi razred devetogodišnje osnovne škole, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2011.

Da se zaključiti da učenici i dalje griješe u svim oblicima upravnog govora, te da je za ovu nastavnu jedinicu preporučljivo konstantno obnavljanje gradiva.

e) Glasovi i glasovni skupovi

❖ Glasovi Č i Ć

U pojedinim bosanskohercegovačkim narodnim govorima česta je pojava nerazlikovanja afrikata č i ć. Međutim, kako je potrebno konstantno isticanje razlike između narodnog govora i pisane riječi, jednako je važno stalno ukazivanje na različitost izgovora ova dva glasa.

Nerazlikovanje u izgovoru ovih glasova često se definira i dijalekatskom odlikom, povezuje sa utjecajima sredine i razgovornog stila. Iz Gramatike bosanskoga jezika u vezi s govorima ovog dijela Bosne izdvajam:

Jugoistočnobosanski (ijekavskoštakavski) poddijalekt bosanskoga jezika govori se u granicama prostora: Sarajevsko polje-Željeznica-Govza-Vučevo-Drina-Donji tok Lima i

Rzava-Srebrenica-Vlasenica-Sarajevsko polje. Ovaj poddijalekt predstavlja prijelazni govorni tip između tipičnih istočnobosanskih ijekavskoštakavskih i istočnobosanskih ijekavskoščakavskih govora. Na području ovog poddijalekta razlikuju se dva govorna tipa: a) sjeverniji, od linije Sarajevo-Prača-Rogatica-Višegrad, koji je bliži istočnobosanskom dijalektu; b) južniji, koji je po svojim osobinama bliži istočnohercegovačkom dijalektu. Sjeverni govorni tip ima nerazlikovanje afrikatskih parova č,ć, dž i đ (đamija, četiri); ima dosljednu sonantnu geminaciju: jenna, glanna, zanjnji, olleti i sl.; zna za sekundarno h: kohci, lihce, puhćaj. Muška imena se mijenjaju po tipu: Muje, Mehe, Mujin, Mehin, kao i Mujinica, Mehinica. Južniji govori imaju, uglavnom, razlikovanje afrikatskih parova (četiri, džamija); geminacija je nešto slabije izražena; imaju promjenu Muja, Meha, Mujov, Mehov, Mujovica, Mehovica; oblik plurala Švabi, Šljivi.⁴

Područje Ustikoline spada u južnije jugoistočnobosanske govore. Nerazlikovanje glasova č i ć u izgovoru često posljedično djeluje i na njihovo pogrešno pisanje. Ipak, na osnovu višegodišnjeg iskustva mogla sam zaključiti da je više poteškoća u izgovoru ovih glasova nego što ih je u pisanju. Poteškoće u nerazlikovanju u izgovoru i pisanju ovih glasova svode se na pojedinačne pojave koje su najčešće uzrokovane govornim utjecajima životne sredine, ili uže i šire porodice. Također, uz problem nerazlikovanja glasova č i ć u govoru i u pisanju, sve je češća tendencija pisanja \bar{c} . Naravno da se ovakve pojave u pisanju moraju pravovremeno promijeniti u jedina poznata dva grafema č ili ć.

Odstupanja od pravilnog pisanja glasova č i ć u učeničkim pismenim vježbama pronalazimo u sljedećim primjerima:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
potoćić	potočić
prozorčić	prozorčić
dječaćki	dječaćki
kućna	kućna
gonić	gonič
sendvić	sendvič
jaućući	jaućući
kauć	kauč

⁴ Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.

jastučnice	jastučnice
lančić	lančić
sokačić	sokačić
čilimčić	čilimčić

❖ Glasovi dž i đ

Glasovi **dž** i **đ** su dva različita glasa koja su suprotstavljena jedan drugome i sudjeluju u razlikovanju značenja riječi: džak – vreća; đak – učenik. U pismenim radovima učenika odstupanja u ovom dijelu su rjeđa u odnosu na pisanje glasova č i ć:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
gospodžica	gospođica
đem	džem
madžioničar	mađioničar
đemper	džemper
piđama	pidžama
đungla	džungla

❖ Glas h

U pisanju glasa h odstupanja se mogu pronaći jedino u pisanju glagola u prvom licu jednine aorista. Kako je obrada aorista uvrštena u NPP za sedmi razred, tada se i frekvencija ovog odstupanja smanjuje.

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
(ja) bi / ne bi	(ja) bih / ne bih
(ja) pogleda	(ja) pogledah
(ja) otrča	(ja) otrčah
(ja) otpjeva	(ja) otpjevah
(ja) pomisli	(ja) pomislih

❖ Glas j

Primjer odstupanja od jezičke norme u dijelu pisanja glasa j pronalazim ponajviše u pisanju muškog roda glagolskog pridjeva radnog. Takvi primjeri mogu se pronaći u učeničkim radovima, iako ne u velikom broju. Također, u još manjem broju i drugi navedeni slučajevi su rijetki i radi se o prve tri navedene riječi:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
historiski	historijski
koi	koji
oboica	obojica
vidijo	vidio
mislijo	mislio

❖ Refleks glasa jat

Zamjena jata u bosanskome jeziku nije baš jednostavna za učenike i u vezi sa njom potrebno je naučiti osnovna pravila. Složenost pravila zamjene jata je u tome što u našem jeziku često dolazi do duljenja kratkih slogova, ali i kraćenja dugih slogova.

Pravila refleksa glasa jat obrađuju se i u nižim razredima, a i na različite načine uvrštena su kroz sve četiri godine obrazovanja u predmetnoj nastavi.

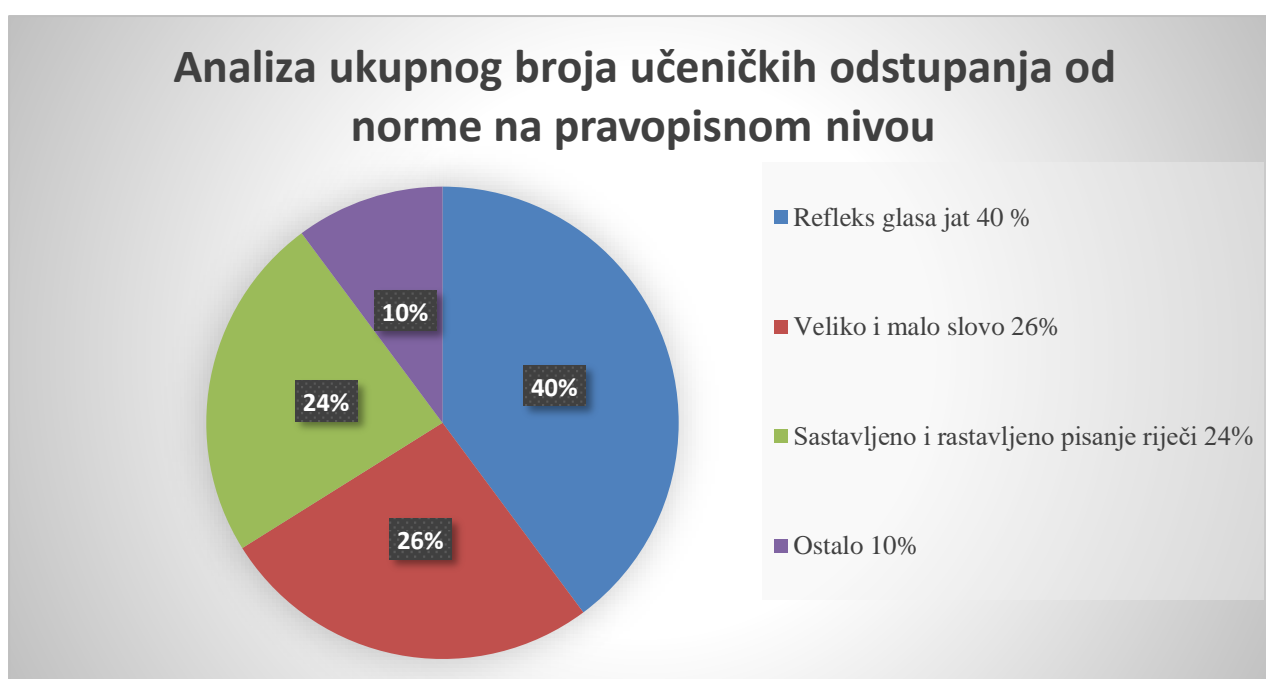
Ipak, i dalje izazivaju mnoštvo problema učenicima i po ukupnom broju grešaka na prvom su mjestu, tj. ovakvih je grešaka najviše u radovima kojisu analizirani za potrebe ovog rada. Ovdje ću navesti samo neke zabilježene pojave:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik riječi
htjeo	htio
smjeo	smio
bolila	boljela
volila	voljela
cvijetovi	cvjetovi
cvijećar	cvjećar

dijeca	djeca
pripovijetka	pripovijetka
obaviještenje	obavještenje
zvjezdica	zvjezdica
pobjeda	pobjeda
svjetliji	svjetliji
bijelji	bjelji
zvjezdan	zvjezdan
uspjeh	uspjeh
zamijerati	zamjerati
premiještati	premještati
pocrveniti (u licu)	pocrvenjeti
poslje/posle	poslije

Iako pravila refleksa glasa jat učenici teoretski nauče, najčešće greške nastaju u dijelu duljenja ili kraćenja slogova gdje učenici očitogriješepo automatizmu prema osnovnoj riječi. U ovom dijelu potrebno je konstantno vraćanje na pravila i vježbanje primjene naučenih znanja, ističući upravo razlike između riječi nastale kraćenjem/duljenjem slogova, značenjske razlike riječi, ekavski izgovor riječi, izlaganje pravila i čestih primjera na vidna mjesta i sl.

(Unijeti procen te u ova četiri polja.)

8. LEKSIČKI NIVO

Leksičke greške u radovima učenika najčešće se ogledaju u nefunkcionalnoj upotrebi riječi i termina pasivne leksike, leksike ograničene upotrebe, leksike neizravnog i izravnog imenovanja stvari i pojava (eufemizmi, vulgarizmi, psovke, tabu-riječi), emocionalno-ekspresivne leksike, frazema.⁵

Također, uzrok leksičkih grešaka proizlazi iz nepoznavanja normi ili pravila funkcionalnih stilova. Ukratko, leksičke greške u pisanom izrazu nastaju pogrešnom upotrebom leksike.

Uprkos činjenici da je norma bosanskoga jezika temelj na kojem počiva nastava maternjeg jezika, razgovorni stil često se susreće u usmenome i pisanome izražavanju učenika, pa čak i u školskim pismenim vježbama. Stoga ćemo se u daljnjemu tekstu baviti elementima razgovornoga stila u učeničkim školskim zadaćama kojima nije mjesto u školskoj pismenoj vježbi (naravno, ako ne postoje naročiti stilski razlozi za uvođenje kojega od njih).

Kada je riječ o odstupanjima od norme bosanskoga jezika, upotreba razgovornog stila u učeničkim se školskim zadaćama susreće na svim nivoima: fonološkom, morfološkom, tvorbenom, leksičkom i sintaksičkom dijelu, ali je to najuočljivije na leksičkom nivou.

Masovni mediji imaju velik utjecaj i na jezičko ponašanje svakoga pojedinca; to potvrđuje i analiza učeničkih školskih pismenih zadaća. Godinama se uočava kako upotreba dijalektizama, žargonizama, frazema u školskim zadaćama ima veze sa stakvim jezičkim pojavama u medijima, odaklerazličite leksičke oblike učenici preuzimaju u usmenome i u pisanome izražavanju, odnosno u školskim pismenim vježbama.

Analizirajući pismene vježbe, došla sam do sljedećih rezultata:

– *Po meni to nije trebalo tako uraditi.*

– *Trenutno je zadnja godina fakulteta.*

– *Mislio je da može da sve vrti parama.*

– *Mi smo prijateljice još od osnovne.*

⁵ Analizirajući sve vrste leksema koje se pojavljuju u razgovornome jeziku, A. Šehović ih dijeli na navedenih pet grupa. Opširnije: Halilović, S., Tanović, I., Šehović, A., Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009, str. .

Mnogi govornici standardnoga jezika u svakodnevnoj neobaveznoj komunikaciji sve češće koriste i dijalekatske ili žargonske izraze koju sve više prenose i u pisani izraz. Zato je važno stalno ukazivati na normu i isticati posebnosti i vrijednosti standardnoga jezika.

Iz učeničkih školskih zadaća navodim još neke primjere rečenica čiji dijelovi odstupaju od leksičke norme:

- *Super mi je nova nastavnica.*
- *Kući sam do večeras.*
- *On je faca školskog dvorišta.*
- *Na izletu smo upoznali mnogo cura.*
- *Bila je to ekstra eksurzija.*
- *Dobio sam keca.*
- *Bilo mi je baš ofirno.*
- *Udavila me pričom o mom pametnom starijem bratu.*
- *Mora ona biti svakom loncu poklopac.*
- *Obolio je od onog najgoreg.*
- *Gledam kako je smotan dok igra lopte.*
- *On je mozak za matematiku.*
- *Hodala je po dvorištu ko muha bez glave.*
- *Kontam da joj kažem šta sam vidio.*
- *Zapucala sam se o trotoar.*

Kako se govornici jezika svakodnevno najviše koriste razgovornim jezikom, tako je i u pismenim vježbama prisutnost ovog jezika svakim danom sve veća. Ipak, razgovorni jezik pod različitim utjecajima podliježe svakodnevničkim promjenama u svim oblicima.

Zanimljiva pojava koju sam uočila jeste pisanje emotikona u učeničkim pismenim vježbama, u dijelovima kada je učenicima teško izraziti stanje. Sve ovo govori o jezičkoj promjenjivosti, stalnom jezičkom obogaćivanju, proširivanju značenja riječi, sintagme, rečenice ili izraza.

Ipak, uloga nastavnika jeste vraćanje učenika na poštivanje norme i nikako ne prepuštanje ovakvih pojava jezičkoj slobodi učenika.

9. MORFOLOŠKI NIVO

Morfologija, koja se bavi vrstama i oblicima riječi, iako zauzima značajan dio nastave maternjeg jezika, u pisanim radovima učenika i dalje izaziva odstupanja od norme.

Smatram da je usvajanje znanja iz morfologije proces koji sigurno traje kroz cjelokupno školovanje. Morfološka odstupanja od norme na uzorku koji je bio predmetom ovog rada ogledaju se u greškama u deklinaciji, upotrebi glagolskog vremena, glagolskog oblika.

a) Deklinacija imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva

Ispravljanje pismene vježbe treba prihvatiti kao obiman i odgovoran zadatak. Ispravak pismene vježbe služi učeniku kao primjer na kojem može uočiti razliku između pravilnog i nepravilnog, te iz tog procesa usvojiti korisna znanja. Radeći s učenicima ustanovila sam da je najbolji način uočenu morfološku grešku adekvatno označiti te navesti ili tačan oblik ili uputiti na tačno pravilo (zavisno od individualnih sposobnosti učenika da prepozna i razumije grešku).

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Ovo je mama od Selme.	Ovo je Selmina mama.
Upoznala sam majku od prijatelja.	Upoznala sam prijateljevu majku.
Rad sam obojila sa flomasterima.	Rad sam obojila flomasterima.
Na ekskurziju smo putovali sa autobusom.	Na ekskurziju smo putovali autobusom.
Ti samnom nećeš ići!	Ti sa mnom nećeš ići!
Noćili smo kod moji bliski rođaka.	Noćili smo kod mojih bliskih rođaka.
Bio je jedan od najhladni dana.	Bio je jedan od najhladnijih dana.
Zar ovo nije najjednostavnije?	Zar ovo nije najjednostavnije?

Stigao sam najprvi! Bilo me je strah obadvojice.	Stigao sam prvi! Bilo me je strah obojice.
---	---

Neka od odstupanja u upotrebi pojedinih vrsta riječi sam i ranije pojasnila kroz pravopisni nivo.

b) Glagoli i glagolski oblici

U pisanju glagola u infinitivu pronašla sam nekoliko oblika prezenta koji odstupaju od norme, i to:

Dok ja prepisivam sa table, on se okrenuo i smije se.

Nastavnica danas ispitiva tri učenika.

U vezi s pisanjem glagola može se zaključiti da je najveći problem u bilježenju aorista, tvorbi potencijala i glagolskog priloga sadašnjeg:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Poželi da mi dođe Deda Mraz. Došao bi ranije da sam znao da sam vam potreban. Mi bi voljeli ostati večeras. Oni biše stigli do sada da su krenuli na vrijeme. Trčajući sam otišla do prodavnice. On je, stajajući iza nas, pokušao zbaciti udicu, ali je uspio dobaciti samo do Adelove dukserice. Smijajući se zbog današnjeg dana, krenuli su skupa kući.	Poželjah da mi dođe Deda Mraz. Došao bih ranije da sam znao da sam vam potreban. Mi bismo voljeli ostati na večeri. Oni bistigli do sada da su krenuli na vrijeme. Trčeći sam otišla do prodavnice. On je, stojeći iza nas, pokušao zbaciti udicu, ali je uspio dobaciti samo do Adelove dukserice. Smijući se zbog današnjeg dana, krenuli smo skupa kući.

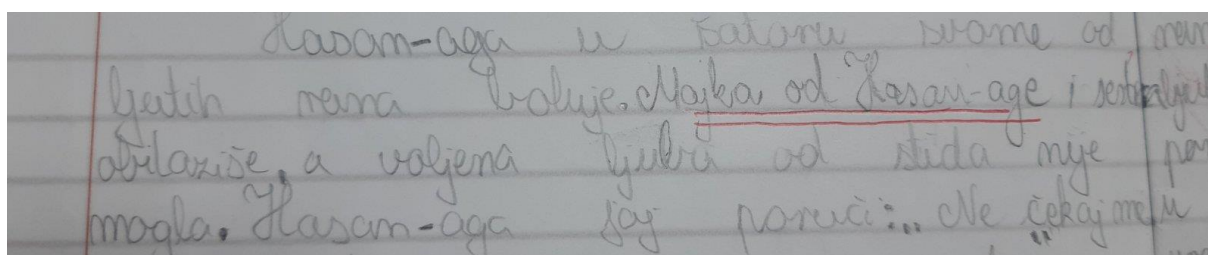
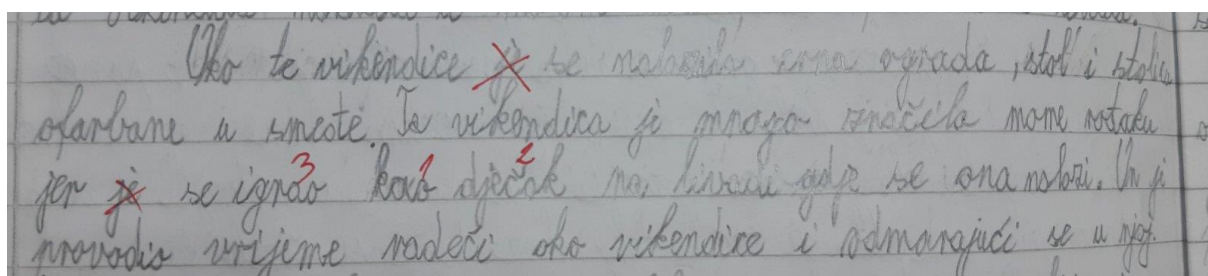
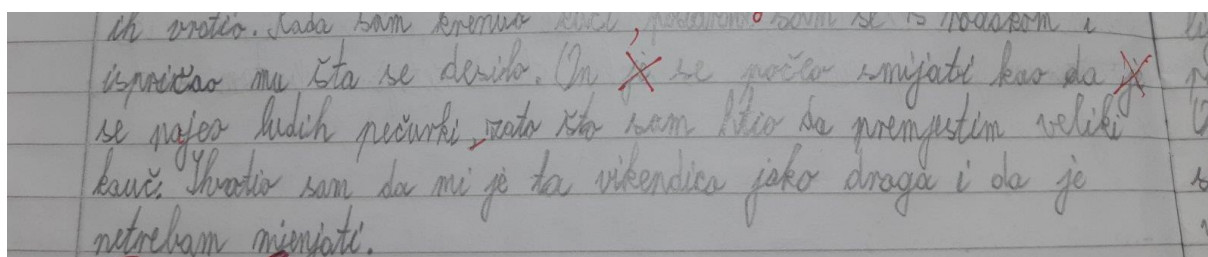
U pisanju povratnih glagola i dalje se daju uočiti greške poput:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
On se je smijao.	On se smijao.

Mačka se je počela milovati o moju nogu.	Mačka se počela milovati o moju nogu.
--	---------------------------------------

Što se tiče pisanja ostalih vrste riječi, zanimljivi su i primjeri poput sljedećih:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Dugo smo stajali s Samirom. Prošao sam odličnim uspjehom. Okrenuli smo se i krenuli k kući. Obzirom na nove učenice, svi smo se morali prilagoditi. U vezi današnjeg testa, mogu samo najaviti da unaprijed znam da ću dobiti lošu ocjenu.	Dugo smo stajali sa Samirom. Prošao sam s odličnim uspjehom. Okrenuli smo se i krenuli ka kući. S obzirom na nove učenice, svi smo se morali prilagoditi. U vezi sa današnjim testom, mogu samo najaviti da unaprijed znam da ću dobiti lošu ocjenu.

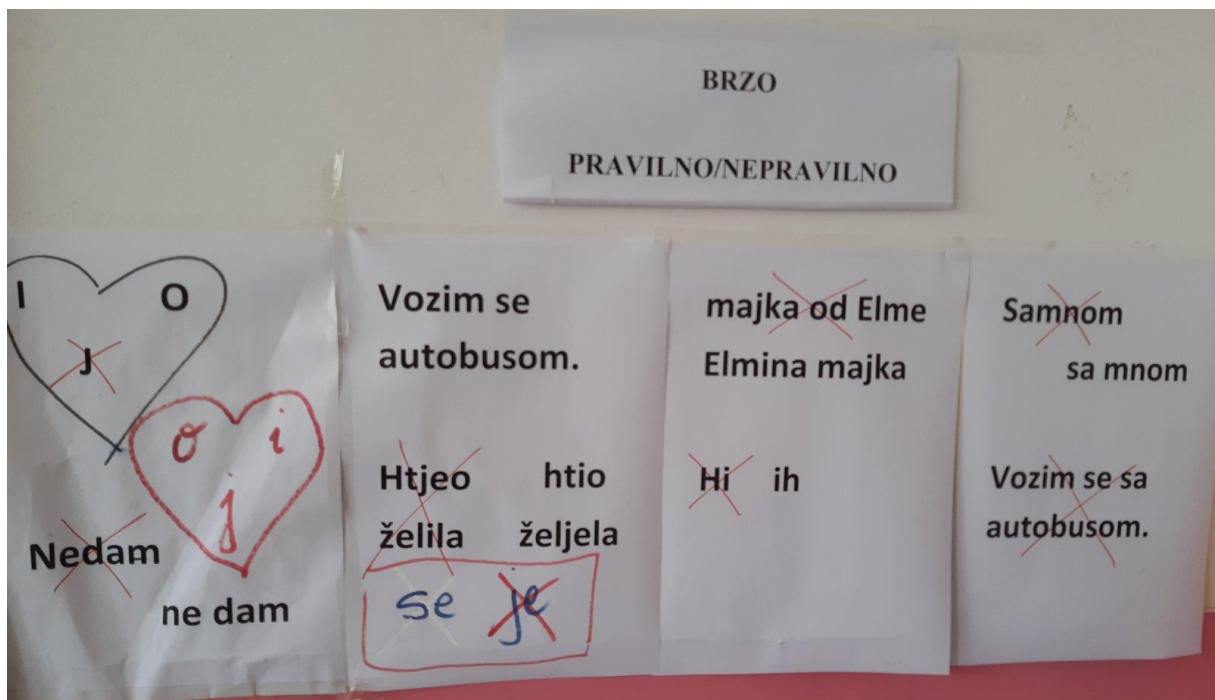

Dakle, morfološke greške u pismenim radovima i nisu tako brojne kao što su odstupanja od norme na drugim nivoima, ali njihova učestalost i ponavljanje teže se uklanjaju i ostaju nedoumica kroz čitavo obrazovanje ukoliko im se na vrijeme ne posveti dovoljno pažnje.

Potrebno ih je kontinuirano isticati i učiti iz načinjenih grešaka objašnjavajući razloge zbog kojih se takve greške moraju ispraviti u što kraćem roku.

Od učenika sam naučila da je svako odstupanje potrebno i vizualno istaći, pa tako smo za ovakve nedoumice našli rješenje. Današnji metodičke i didaktičke mogućnosti su raznovrsne i pružaju bogatstvo različitih kreativnih ideja kako što kvalitetnijim pristupom učiniti znanje funkcionalnijim. Ipak, učenici su me naučili da je za neke greške dovoljno jednostavno isticanje greške na bijelom papiru. Učenici sami kreiraju tzv. Brzi pravopis, koji se nalazi pored table i na kojem mijenjamo teme koje su im u datom trenutku najteže. Čak je poželjno da učenici sami svojeručno urade takav jedan plakat (bijeli papir, pano) i da im takav rad neko vrijeme stoji na vidnom mjestu. Nakon toga sami će učiti i priznati da im takvo skretanje pažnje više nije potrebno i da su savladali pravilo.

Dakle, postoje situacije u kojima je jednostavnost ipak ključan pristup, a ovo je jedna od njih.

10. SINTAKSIČKI NIVO

Središnje mjesto u sintaksi zauzima rečenica. To je osnovna sintaksička jedinica kojom se prenosi obavijest, ali je predmet sintakse i komunikacijski cilj koji se želi postići upotrebom rečenice. Mnoge rečenice se ne mogu apsolutno razumjeti bez razmatranja njihove veze sa drugim rečenicama sa kojima su u izravnom kontaktu.

Da bi učenički pisani rad sa sintaksičkog stanovišta bio ispravan, on mora poštovati određena sintaksička pravila. Ovdje se prije svega govori o redu riječi, usmjerenosti riječi jednih na druge unutar rečenice, ali i usmjerenosti i usklađenosti rečenica unutar vezanog teksta, upotrebi vremenskih oznaka rečeničnih dijelova koji su u suodnosu.

a) Slaganje (kongruencija)

Sa pojmom kongruencije učenici se prvi put susreću govoreći o atributu u šestom razredu, i to unutar obrade genitiva i njegove službe nekongruentnog atributa. Sve skupa kod učenika izaziva unaprijed čvrsto formiranu pretpostavku da je to nešto što je izuzetno teško i za što je potrebno dosta učenja, rada i vježbe. Ipak, kako usvajaju podatke o kongruentnom atributu ili o kongruenciji između subjekta i predikata, ova predrasuda polahko gubi na snazi i tada kongruencija prestaje biti teškoća.

Predikat, kao centralni dio rečeničnog ustrojstva, otvara mjesto drugim rečeničnim članovima. Tipovi veze među sintagmama su različiti; međutim, ovdje ćemo izdvojiti kongruenciju.

Kongruencija (pravilo sročnosti) podrazumijeva takav tip veze u kojem zavisni član prati gramatičke oznake roda, broja i padeža upravnog člana. Subjekt se sa predikatom slaže u licu i broju. Iako nisu tako česte, u pisanim učeničkim radovima mogu se pronaći odstupanja i u ovom dijelu i to kada se nalazi više subjekata različitih rodova.

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Bilo je jesenja noć.	Bila je jesenja noć.
Moja majka i sestra pošli su do poljane.	Moja majka i sestra pošle su do poljane.
Nas dvije smo se pozdravili s njim.	Nas dvije smo se pozdravile s njim.
Čule su su cvrčci i sove.	Čuli su se cvrčci i sove.
Drina, naša najljepša rijeka, stalno je obilaze patke.	Drinu, našu najljepšu rijeku, stalno obilaze patke.

Ovakve pojedinačne slučajeve kongruencije teško je pronaći unutar jedne rečenice. Mnogo je više neslaganja rečenica u suodnosu u neslaganju glagolskih vremena. Nije rijedak slučaj da učenik počinje priču u prošlosti i nakon nekoliko rečenica mijenja rečenično vrijeme upotrebom glagola u prezentu ili obrnuto.

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Kad sam došla u školu, ugledam Amilu kako radi zadaću. Amila mi ne da da pogledam njen rad. (...) (učenički rad)	Kad sam došla u školu, ugledala sam Amilu kako radi zadaću. Amila mi nije dozvolila da pogledam njen rad. (...) (učenički rad)
Okrenem se i vidim Armina kako je držao papirić sa zadatkom u ruci.	Okrenem se i vidim Armina kako drži papirić sa zadatkom u ruci.
Sljedeći čas nastavnica mi je rekla da sam dobila trojku. Izenađena sam.	Sljedeći čas nastavnica mi je rekla da sam dobila trojku. Bila sam izenađena.

U ovakvim situacijama potrebno je više puta provjeriti rečenični kontekst kao i mogućnost učeničke književne slobode te ne žuriti sa ispravljanjem ukoliko je riječ o posebnom književnoumjetničkom izrazu u postizanju slikovitosti, emotivnosti i sl.

b) Red riječi

Pravila reda riječi odnose se na raspored sintaksičkih jedinica unutar rečenice, ali i redosljed prostih rečenica unutar složene. U bosanskom jeziku postoje tri vrste reda riječi: osnovni, aktualizirani i obavezni red riječi. Gramatika bosanskoga jezika (2000) detaljno je predstavila pravila koja se odnose na određeni red riječi. Pojašnjavanje reda riječi u NPP-u je uvršteno u nastavne jedinice devetog razreda.

U poeziji i drugim književnoumjetničkim tekstovima riječi mogu da mijenjaju svoja uobičajena mjesta i time doprinose ritmičnosti, melodičnosti, zvučnosti, rimi pjesničkog izraza. Promjena uobičajenog reda riječi ima stilske razloge.

Osnovni, gramatički red riječi, podrazumijeva određena pravila koja se tiču mjesta članova rečeničnog ustrojstva. Govorniku su sve riječi podjednako važne i nijedna riječ nije

naglašenija od druge. To je svakodnevni govor kojim se iskazuje objektivni stav i mišljenje govornika. Osnovni red riječi ostvaruje se utvrđenim pravilima o mjestu rečeničnih članova.

Redosljed rečeničnih članova u aktualiziranom redu riječi je stilski obilježen i vrlo slobodan. Govorniku su neke riječi važnije od ostalih pa ih želi staviti na istaknuta mjesta u rečenici: prvo ili posljednje. Riječ se može istaknuti i stavljanjem na bilo koje mjesto u rečenici koje nije u skladu s pravilima o stilski neobilježenom, osnovnom redu riječi.

Red riječi u našem standardnom jeziku relativno je slobodan, ali postoje pravila koja su obavezna, a odnose se na položaj nenaglašenih riječi (klitika) u rečenici. Pošto klitike nemaju svoga naglasaka, one se uklapaju u naglasne cjeline s riječima koje imaju naglasak. Dakle, njihovo mjesto u rečenici nije slobodno jer moraju stojati uz naglašene riječi u rečenici. To je njihov obavezan položaj u rečenici, uvjetovan akcenatskim/naglasnim razlozima.⁶

Navest ću neke primjere učeničkog odstupanja:

Primjer učeničkog odstupanja	Pravilan oblik
Mislili mi oni kući krenuli.	Mi smo mislili da su oni krenuli kući.
Ali, odmah se nasmijala.	Odmah se nasmijala.
A gledam svoj odraz u ogledalu i divim se.	Gledam svoj odraz u ogledalu i divim se.
A najdraža igračka mu je pleteni miš.	Najdraža igračka mu je pleteni miš.
Dogovorili smo se mi djeca da se vozamo sa biciklima. A ja tužan jer mi je pukla guma.	Mi, djeca, dogovorili smo se da se vozimo biciklima. Ja sam bio tužan jer mi je pukla guma na biciklu.
Na nebu na krajičku pojavljivalo se sunčano rumenilo.	Na krajičku neba pojavljivalo se sunčano rumenilo.
Hasanaginica danima je plakala.	Hasanaginica je danima plakala.
Ta vikendica mnogo je značila mom rođaku jer se igrao kao dječak na livadi gdje se ona sad nalazi.	Ta vikendica mnogo je značila mom rođaku jer se kao dječak igrao na livadi gdje se ona sad nalazi.
Munja se u tom trenutku kao zapaljena strijela otkide iz oblaka i udari u orah.	U tom trenutku munja, ako zapaljena strijela, otkide se iz oblaka i udari u orah.
Anes se počeo smijati jako.	Anes se počeo jako smijati.
I nad njim, onako malim, pusti suzu.	Nad njim, onako malim, pusti suzu./ Pusti suzu

⁶ Džibrić, Amira, *Naš jezik za deveti razred devetogodišnje škole*, Dječija knjiga, Bosanska riječ, Sarajevo, 2013.

<p>U nekim zemljama smatraju da ako ne znaš engleski jezik da si nepismen.</p> <p>Sama sam bila u sobi.</p> <p>Vjetar je bio jak pa lišće s grana je raznosio posvuda.</p> <p>Sočni crni dudovi napadaju na naš automobil uvijek.</p> <p>Lijep je bio dan.</p>	<p>nad njim, onako malim.</p> <p>U nekim zemljama ukoliko ne znaš engleski jezik smatraju da si nepismen.</p> <p>Bila sam sama u sobi.</p> <p>Vjetar je bio jak pa je posvuda raznosio lišće sa grana.</p> <p>Sočni crni dudovi uvijek napadaju na naš automobil.</p> <p>Bio je lijep dan.</p>
--	--

Iako je teško posmatrati rečenicu izdvojenu iz konteksta, a uz to imajući u vidu učeničku književnoumjetničku slobodu, može se uočiti da su i ovdje neka odstupanja nastala pod utjecajima ragovornog stila, nepoznavanja pravila, ali i nemara, manjka koncentracije ili drugih subjektivnih razloga.

Red riječi je važna odlika vještine govorenja, a samim tim i vještine pisanja. Jasno je da se riječi kojima se nešto ističe postavljaju na poziciju riječi gdje će dobiti najveću pažnju. U težnji ka izrazu emocije, nekada se može i odstupiti od utvrđene norme i pravila. Ipak, važno je da učenici prepoznaju kada je vrijeme i mjesto zaupotrebu svakog od ova tri reda riječi i na koji način će što kvalitetnije iskoristiti mogućnosti svakog.

Važna je primjena pravila, vježba i njegovo usavršavanje, a to se može postići kratkim jezičkim vježbama rada na tekstu. Učenici će pravila reda riječi lakše uočiti na primjeru književnog teksta, naročito poezije, čiji tekst mogu pokušati napisati osnovnim redom riječi ili obrnuto.

11. NESTANDARDNE GREŠKE

Pod ovim pojmom izdvojila bih greške koje se odnose na različite sadržajne, logičke, kompozicijske ili interpretacijske probleme. Kada se takve rečenice izuzmu iz konteksta teksta, nisu primjer koji pokazuje ili obrazlaže temu ovog istraživanja, pa se na njima nećemo detaljnije zadržati. Ipak, zbog nemalog broja ovakvih problema, moramo obratiti pažnju i na

ovaj segment učeničke pismene vježbe, kao jednog od važnih zadataka i pokazatelja učeničkog rada.

Tema književnog djela je semantička osnova teksta. Samim tim, svako narušeno značenjsko jedinstvo napisanog rada posmatra se kao odstupanje od pravila pisanja. Takvi otkloni manifestuju se kroz neslaganje teme i sadržaja, oskudnost, nepotpunost i nedosljednost teksta, te apstraktnost sadržaja, odnosno navođenje sadržaja koji djelomično ili nepotpuno slika temu rada. Svako odstupanje u odgovoru na temu radaposmatra se kao sadržajno odstupanje.

Razvoj logičkog mišljenja jedan je od osnovnih zadataka i ciljeva svake nastavne jedinice. U pisanju pismenih vježbi upravo se pokazuje logičko promišljanje i zaključivanje učenika. Nepovezanost kompozicijskih dijelova rada, ali i nepovezanost rečenica sa kontekstom, zaključivanje na osnovu nedovoljno navedenih dokaza, te navođenje pogrešnih zaključaka, smatra se logičkim odstupanjem u pisanju rada.

Već u petom razredu učenici usvajaju znanja o kompoziciji djela, o toj organizaciji značenjskih cjelina unutar objedinjenog sadržaja jednog teksta, ali i organizaciji jedne kompozicijske cjeline. Narušavanje u kompozicijskom smislu nastaje narušavanjem redoslijeda kompozicijskih jedinica, nepovezanošću kompozicijskih jedinica ili izostavljanjem jednog od dijelova kompozicije, neproporcionalnim odnosom između uvodnog, glavnog i završnog dijela, narušavanjem odnosa statično–dinamično, narušavanjem strukture određene cjeline (oskudnost opisa, manjak dijaloga, nedostatak likova, neisticanje vrhunca radnje).

Vrlo često u učeničkim radovima može se javiti problem interpretacije zadate teme, i to najčešće u esejima ili raspravama učenika, kada se očekuje objedinjenost svih ranije stečenih znanja i vještina. Naime, učenik može pogrešno protumačiti zadatak pa da interpretacija njegovog zaključivanja i izlaganja naruši i sadržajno i logički i kompozicijski traženi zadatak pismenog rada.

Svaka od navedenih grešaka može biti otklonjena adekvatnim pristupom i kvalitetnom vježbom, kao i konstantnim isticanjem traženog, tj. očekivanog od učeničkog rada, kao i kontinuiranim stvaralačkim vježbama te redovnim kvalitetnim čitanjem različitih tekstova.

12. ZAKLJUČAK

Lijepo je biti onaj koji čovjekapodučava onome što ne zna.

(William Glasser)

Nakon završene analize učeničkih radova, gdje je analiziran pravopisni, leksički, morfološki i sintaksički nivo, uočen je znatan broj učeničkih grešaka u svakom od segmenata. Detaljniji pristup u analizi pružen je u pravopisnom dijelu, gdje je i zabilježen najveći broj odstupanja. Stoga je pravopisni dio obogaćen i fotografijama zabilježenih odstupanja u učeničkim pismenim vježbama.

U leksičkom smislu dalo se zaključiti da je vrlo izražen utjecaj bosanskog razgovornog jezika na standardni jezik. Prisutnost razgovornog jezika ogleda se u upotrebi dijalektizama, žargonizama te frazemskih jedinica za koje smo mogli uočiti da su nastale pod utjecajem govora vršnjaka, sredine, medija, te različitih unutarjezičnih i vanjezičnih razloga.

U morfološkoj analizi, kao što semoglo i očekivati, odstupanja se pojavljuju u deklinaciji, kao najtežoj oblasti u planu i programu maternjeg jezika u predmetnoj nastavi. Istraživanje je upravo potvrdilo polaznu pretpostavku, ali i otkrilo teškoće u bilježenju pojedinih glagolskih oblika.

Sintaksički pristup učeničkom tekstu podrazumijeva posmatranje rečenice kao zasebne jedinice, ali i jedinice unutar konteksta. Stoga se posmatra njena kongruencija unutar rečeničnih članova, ali i kongruencija prema rečenicama u suodnosu.

Na sličan način posmatran je i red riječi u rečenici, gdje se nastoji, uz poštivanje i uvažavanje učeničkih književnih sloboda, učenički rad zadržati u okviru osnova jezičke norme i standarda.

Greške u jeziku učenika posljedica su različitih faktora na koje nastavnik uveliko može utjecati. Na početku rada sam istakla da ovakvim istraživačkim radovima možemo usmjeriti nastavnike u radu i pristupu određenim nastavnim sadržajima, te kroz prizmu ovog rada nastavnik može uočiti koje su to potrebe učenika. Učeničke ideje i primjere iz prakse sam i navela.

Dakle, ovaj rad imao je za cilj identificiranje učeničkih odstupanja od norme, ali istovremeno nastoji biti i lingvometodički podsjetnik koji bi mogao koristiti nastavnicima u otklanjanju ovakvih pojava.

13. LITERATURA

1. Čedić, I., *Osnovi gramatike bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo, 2008.
2. Čengić, M., *Vještina pisanja*, „DES“ Sarajevo, 2005.
3. Džibrić, A., *Naš jezik za deveti razred devetogodišnje škole*, Dječija knjiga, Bosanska riječ, Sarajevo, 2013.
4. Hadžihrustić, A., *Bosanski jezik 8, Udžbenik za osmi razred devetogodišnje osnovne škole*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2011
5. Halilović, S., *Pravopis bosanskoga jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2017.
6. Halilović, S., Tanović, I., Šehović, A., *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009.
7. Hrnčić, S., *Modeli nastavnih priprema; iskustva u nastavi bosanskog jezika i književnosti u osnovnoj školi*, Harfo-graf, Tuzla, 2003.
8. Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
9. Kevro, E., Čemalović-Dilberović, E., *Bosanski jezik za 7. razred devetogodišnje osnovne škole*, Bosanska riječ, Tuzla, 2010.
10. *Naš jezik u praksi*, Priručnici, 2, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1979.
11. *Pravopisni priručnik bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika sa osnovama gramatike*, Institut za jezik, Sarajevo, 2013.
12. Tanović, I., Šehović, A., *Negativan uticaj stranih jezika na maternji jezik*, Svjetlost, Sarajevo, 2004.
13. <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A749/datastream/PDF/view>
14. <https://pdfslide.tips/documents/prirucnik-9-a-verlasevic-i-v-alic.html>